

VOLUM EDITAT DE
SIMONA PREDĂ

Regina-mamă Elena

MARIAJUL ȘI DESPĂRȚIREA DE CAROL AL II-LEA

Text, note și traducere din limbile engleză și franceză de SIMONA PREDĂ

Prefață de FILIP-LUCIAN IORGA

Cuprins

Prefață de Filip-Lucian Iorga	5
Notă asupra ediției	7
Introducere	11
„Mă simțeam atrasă de el și în timp eram sigură că m-aș fi putut îndrăgosti de el” (1921)	21
„Armonia dintre noi a început să se destrame încet, încet”(1922)	54
„Prezentam lumii o aparență de armonie conjugală”(1923)	59
„Era evident că se vorbea pe față despre aventura lui Carol”(1924).....	69
„Cum se vor sfârși toate acestea?”(1925)	79
Principesa-mamă (1926)	92
Carol cere divorțul (1927)	103
Căsătoria este desfăcută (1928).....	116
„Sărmana femeie de lângă mine e mama unui Rege, fără ca ea să fie Regină” (1929)	129
Ar fi fost oare posibilă o reconciliere? (1930)	145
„Sper că se vor sfârși enervantele și dureroasele campanii de presă” (1931)...	165
Inutil să continui o bătălie dinainte pierdută. Exilul (1932)	182
Bibliografie	199

Notă asupra ediției

Acest volum este rezultatul unei cercetări care s-a desfășurat pe parcursul unui an și s-a focalizat în mod special asupra unor fonduri din Arhivele Naționale ale României. Documentele care sunt cuprinse în prezentul proiect datează din perioada supusă cercetării, respectiv anii 1921–1932, și sunt în mare parte scrisori (cele mai multe inedite), copii după documente oficiale, acte de stare civilă, corespondență purtată între persoane din anturajul principelui moștenitor Carol și al principesei Elena (cuprinse în Fondul Casa Regală), Monitorul Oficial, fragmente (unele nepublicate încă) din jurnalul reginei Maria (pasje inedite din 1929 și 1930), decupaje din presă (în mod special din publicațiile străine) și, nu în ultimul rând, fotografii.

Nu mi-am propus o biografie a reginei, ci mai degrabă un colaj, o completare, atât cât a fost posibil, cu documente de arhivă în care s-au reflectat evenimentele majore din viața Elenei, din momentul căsătoriei cu Carol și până când este obligată să părăsească România, în seara zilei de 2 noiembrie 1932.

Documentația referitoare la regina-mamă Elena (care la momentul la care prezentul volum se referă este doar principesă și începând cu 1926 principesă-mamă) nu intră în contradicție cu povestea vieții sale publicată de biograful său, Arthur Gould Lee, însă cercetarea completează cu date și detalii aspecte pe care ea le-a trăit și despre care se credea că sunt doar simple povești de epocă. În mod special asupra relației principesei Elena cu regina Maria se pot trage concluzii mai ample, dincolo de

speculațiile contemporanilor, care considerau ca fiind încordată și dominatoare atitudinea suveranei față de nora sa. Regina Maria a iubit-o sincer pe tână principesă, iar divergența de opinii era strict legată de educația pe care aceasta din urmă i-a dat-o lui Mihai, în mod special în timpul Regenței, considerând că încearcă să îl îndepărteze de membrii Casei Regale din România. În acest sens, scrisorile pe care regina i le scrie Elenei, multe dintre ele netrimise (atașate și rămase între filele jurnalului), rămân mărturie. Regina a protejat-o și a susținut-o pe principesă în perioada Regenței (se vizitau aproape zilnic, petreceau multe ore împreună la partidele de călărie sau călătoreau împreună la Sinaia, la Bran, Mamaia sau Balcic). Odată cu restaurația carlistă, atitudinea reginei – sedusă de mirajul puterii și de o potențială influență asupra regelui Carol – se mai nuanțează, ea fiind printre primele persoane care au intuit că soarta Elenei va fi exilul. Tot din jurnalul reginei Maria aflăm și despre problemele de sănătate cu care s-a confruntat adesea Sitta – pe lângă dese crize cauzate de fumatul excesiv (probabil în directă cauză cu starea sa psihică, aflată într-o situație oarecum umilitoare, de soție părăsită), ea suferă de o miopie severă, pe care încearcă să o trateze timp îndelungat în cabinetul unui medic londonez.

Una dintre cele mai interesante surse, în lipsa unui jurnal, este reprezentată de scrisorile principesei Elena către mama sa, către guvernanta sa și chiar către Carol, corespondență din care reiese caracterul ei și altruismul de care a dat dovadă de fiecare dată, punând întotdeauna problemele celorlalți – în mod special ale membrilor familiei sale grecești – mai presus de drama personală prin care trecea ea însăși. Este o ființă care, cu excepția unor indispoziții pasagere cauzate de sarcină sau de afecțiuni minore), nu se plânge de nimic (mai puțin momentul în care, în urma divorțului îi telegrafiază mamei sale spunându-i că a ieșit dintr-un coșmar) și ia lucrurile așa cum i-au fost date.

O sursă interesantă este reprezentată și de jurnalul lui Carol din anii premergători restaurației, din perioada sa pariziană, jurnal în care o menționa pe soția sa doar rar și atunci în strictă legătură cu nemulțumirile mamei sale referitoare la stilul în care trebuia crescut Mihai. În același registru se înscriu și mărturiile lui Constantin Argetoianu și ale lui I.G. Duca – oameni politici ai momentului, contemporani cu protagoniștii volumului, care au menționat interesante și pertinente vizavi de tână

principesă. Ambii au stimat-o și au descris-o într-o manieră cel puțin onorantă. Nu în ultimul rând, o sursă interesantă o reprezintă și corespondența dintre personajele din anturajul său ori al regelui Carol (Colette Plagino, Martha Bibescu, Puiu Dumitrescu etc.), care conturează, fiecare în contextele specificate, imaginea unei femei distinse și rezervate. Atunci când biografi ai lui Carol au publicat scrisori dintre el și fosta sa soție, le-am redat fragmentar, cu mențiunea că respectivii nu au precizat de fiecare dată sursa folosită (înaintez ipoteza că o bună parte din materialul cercetat se află în colecții private) pentru a putea fi analizată.

Sursele folosite au fost selectate – desigur că materialul existent este mult mai amplu – și, în cuprinsul prezentului volum, o parte din corespondență a fost redată *ad integrum* (cu omisiunile și modificările conținute), iar uneori, acolo unde am considerat, am selectat doar anumite pasaje relevante pentru subiectul propus. Documentele alese din dosare care cuprind note și informări ale Poliției sau ale funcționarilor Casei Regale, precum și fragmente din Monitorul Oficial au fost redactate în limba română, cu ortografia în vigoare la momentul respectiv. Întreaga corespondență și memoriile încă nepublicate ale reginei Maria din anii 1929 și 1930 au fost transcrise și traduse din originalele în limba engleză. Persoanele menționate în aceste documente au o trimitere bibliografică în notele de subsol, cu precizările aferente acolo unde a fost cazul. În situația în care documentul original conținea expresii dintr-o altă limbă în care a fost redactat documentul, transcrierea lor a fost similară cu originalul, cu mențiuni în notele de subsol.

O altă sursă folosită este reprezentată de fragmentele din presa vremii – care constituie de asemenea un barometru remarcabil al situației politice din țară și impactul asupra opiniei publice al acelor momente-cheie prin care au trecut cei doi protagoniști: căsătoria, apariția doamnei Lupescu în viața principelui, plecarea lui Carol din 1925, instaurarea Regenței, divorțul, restaurația carlistă, exilul Elenei. În notele de subsol am redat adesea fragmentul tradus din publicația respectivă.

Materialul fotografic ales și care ilustrează volumul face parte din fototeca Arhivelor Naționale ale României (cea mai mare parte a imaginilor), din cea a Muzeului Național Cotroceni, din colecții private sau cărți poștale care au circulat în epocă.

Prezentul volum nu ar fi fost realizat fără sprijinul neprețuit al doamnei Alina Pavelescu, director adjunct al Arhivelor Naționale, de aceea se cuvine ca mulțumirile

mele să se îndrepte în primul rând către dânsa. De asemenea, îmi exprim întreaga gratitudine și pentru domnul Tudor-Radu Tiron, membru asociat al Academiei Internaționale de Heraldică, pentru întregul suport pe care mi l-a oferit de-a lungul editării lucrării. Pentru imaginile publicate în conținutul volumului, le mulțumesc în egală măsură doamnelor Nicoleta Bolintiș de la Biroul Arhive Tehnice, Mihaela Chiripuci, membru al Alianței Naționale pentru Restaurarea Monarhiei, Ștefania Dinu, director general adjunct al Muzeului Național Cotroceni, Alina Victoria Paraschiv, de la Biblioteca Centrală Universitară, precum și doamnei Carmen Tănăsoiu, specialist în cadrul Muzeului de Artă al României. Referințe interesante despre portretele principesei am primit și de la domnul Drăgan-George Basarabă, președinte al Asociației de Heraldică și Vexilologie din Banat, căruia îi mulțumesc pe această cale. Referitor la detaliile legate de reședințele principesei, adresez mulțumiri speciale istoricului de artă Oana Marinache, care mi-a fost de un real ajutor. De asemenea, îi mulțumesc pentru efortul depus și regizorului Cristian Pepino, care a avut o contribuție decisivă la identificarea unor fotografii din colecții private.

SIMONA PREDA

Introducere

Din puținele surse publicate și singura biografie¹ care se țese în jurul acestei regine, se reconstituie o poveste oarecum într-o cheie tristă, rezervată și pe alocuri umbrită de alte personaje ale timpului. Istoria ei² – atât cât s-a publicat până în prezent – se recom-pune discret și mai degrabă indirect, fie din jurnalele și mărturiile altor protagoniști ai momentului³, fie din contextul nefericitului mariaj cu Carol al II-lea. Comparativ cu predecesoarele sale regale, dispunem de mai puține mărturii despre propria persoană, însă, în lipsa unui jurnal ținut în anii de tinerețe (exceptând jurnalul de bebeluș al fi-ului său), o recuperăm din corespondența care i-a rămas, din fotografiile de epocă și din presa timpului. Poate că nu a avut talentul de scriitoare al lui Carmen Sylva (deși scrisorile sale dovedesc o mare acuratețe și sensibilitate) sau abilitatea politică a soacrei sale, regina Maria (conjunctura sociopolitică nu i-a permis o mai mare implicare), însă regina Elena – cea de-a treia regină a României, despre care, din păcate, se știu atât de puține lucruri, a fost, la rândul ei, una dintre acele femei care în momentele-cheie ale

¹ Arthur Gould Lee, *Regina-mamă Elena a României*, Editura Humanitas, București, 2011.

² În momentul de față avem cunoștință doar despre existența unui jurnal ținut de principesa referitor la anii în care fiul său, Mihai, era copil (1921–1924) și care cuprinde date referitoare la evoluția acestuia în primii ani de viață. Prin urmare, exceptând corespondența proprie, reconsti-tuirea se bazează într-o bună măsură pe surse indirecte.

³ Din *Însemnările* reginei Maria sau din memoriile unor oameni politici precum Constantin Argetoianu sau I.G. Duca.

vieții a manifestat o demnitate impresionantă. Asupra acestui personaj al istoriei se aruncă de obicei clișee legate de eșecul mariajului în care a fost implicat, însă dincolo de nefericirea conjugală și de disperarea maternă, regina Elena – Sitta (așa cum se semna și în scrisori, așa cum îi spuneau și apropiații)¹ – a fost un model care a știut să lupte, să piardă, ba chiar să se reinventeze atunci când condițiile au impus-o.

Reconstituirea unor episoade ale vieții sale din acești câțiva ani petrecuți în România (1921–1932) – subiectul volumului de față – aduce în prim-plan o principesă care a simțit atât gustul fericirii, al triumfului, dar în egală măsură, o principesă care a avut și neșansa de a suferi nenorociri și umilințe publice și personale greu de îndurat. Biografia ei – semnată de contemporanul său Arthur Gould Lee – îi prezintă viața ca pe o poveste inversată a Cenușăresei. Oarecum acuzat de subiectivitate și insuficiență specificare a surselor, volumul acestuia reprezintă o viziune unilaterală (materialul cuprinde pasaje interrogative și momente de introspecție pe care principesa și le permite după evenimentele trăite) și nu printr-o coroborare profesionistă a materialului. Cu toate aceste curențe, cel puțin pentru anii petrecuți în România, documentele păstrate în Arhivele Naționale ale României (Fond Casa Regală, Fond Kretzulescu) – în special scrisorile personale ale Elenei și memoriile transmise de regina Maria – susțin și pe alocuri completează datele biografice publicate de autor. Viața sa personală în acești primi ani românești – dincolo de rangul și obligațiile impuse de normele vremii, de instabilitatea vieții politice europene și românești – poate nu a fost încă suficient de bine pusă în valoare și ar fi cu siguranță mai multe de scris despre această discretă regină.

Prezentul demers a avut ca intenție, pe de o parte, o ordonare după un criteriu cronologic a faptelor din perioada cuprinsă între 1921 și 1932, iar pe de altă parte, o completare cu documente acolo unde zvonurile sau amintirile eronate au împins într-un con de umbră anumite momente ale trecutului. O constantă a acestor ani a fost permanenta încercare din partea forurilor decizionale de a asigura cu orice preț continuarea și demnitatea dinastiei. Prin urmare, pasiunile, dramele și eforturile protagoniștilor implicați – toți cu sânge albastru – au fost supuse acestui principiu al supraviețuirii monarhiei dincolo de orice orgoliu personal.

¹ Apelativ rămas de la fratele ei, Alexandru, care în copilărie nu putea pronunța corect cuvântul *sister*.

Elena s-a născut la 3 mai 1896 la Atena, ca prințesă a Greciei și Danemarcei, și a fost fiica regelui Constantin I al Greciei¹ și a reginei Sofia a Prusiei². Deși a avut o copilărie pe care în biografie o descrie ca fiind de basm, a avut neșansa de a trăi într-un moment istoric în care marile dinastii regale se prăbușeau sub presiunea nazismului sau a comunismului. Mai târziu, dată fiind conjunctura politică, a fost martoră la abdicarea forțată a tatălui, a soțului, a fratelui și a fiului ei. La vârsta de 25 de ani Elena s-a căsătorit cu principele moștenitor Carol, viitorul rege Carol al II-lea. Căsătoria a avut loc în Atena în martie 1921, iar după două luni prințesa și-a însoțit alesul în România și s-au stabilit la București. Curând, a apărut pe lume fiul lor, Mihai. Deși fermecătoare la momentul căsătoriei, descrisă ca fiind o femeie înaltă, distinsă, cu un zâmbet dulce și gropițe în obraji, o „adevărată doamnă”³ de o mare finețe, cu o siluetă aidoma unei statui antice grecești⁴, tânăra prințesă nu reușește să îi rețină prea mult atenția lui Carol, care s-a dovedit a nu fi visatul soț iubitor. La scurt timp, nefericirea Sittei începe să fie evidentă, cu atât mai mult cu cât în viața personală a lui Carol își face simțită prezența o altă femeie, Elena Lupescu. În pofida dialogului și cu toată înțelegerea de care a dat dovadă, principesa este îndurerată de o căsătorie în care drama s-a jucat încă din primii ani. În plus, dincolo de conflictele de la Curtea Regală, care din păcate devin publice, Carol părăsește țara alături de noua sa pasiune în 1925 și renunță chiar la tronul României. Scandalul provocat a tulburat profund

¹ Constantin I al Greciei (1868–1923) a fost rege al Greciei din 1913 până în 1917 și din 1920 până în 1922. A fost comandantul armatei elene în timpul războiului ruso-turc din 1897 și a condus forțele grecești în timpul războaielor balcanice din 1912–1913 în care Grecia a câștigat Salonicul și și-a dublat suprafața și populația. A fost fiul lui George I al Greciei și al reginei Olga. A fost primul suveran modern născut în Grecia și, de asemenea, primul care a fost crescut în confesiunea ortodoxă. A devenit rege al Greciei la 18 martie 1913, în urma asasinării tatălui său, regele George I. Constantin I s-a bucurat de un prestigiu enorm în rândul poporului. În familie era cunoscut sub numele de „Tino”.

² Sofia a Prusiei (1870–1932) soția regelui Constantin I și mamă a principesei Elena. Făcea parte din Casa de Hohenzollern. A fost fiica prințului moștenitor Frederic al Prusiei și a prințesei Victoria a Regatului Unit (primul copil al reginei Victoria).

³ După cum avea să o descrie Constantin Argetoianu în memoriile sale.

⁴ Descrierea făcută de scriitoarea Martha Bibescu în momentul în care o întâlnește pe principesă.

scena politică internă, iar în urma deciziei de decădere a principelui Carol din drepturile succesoriale, Mihai a fost desemnat principe moștenitor.

După comunicatul oficial din 31 decembrie 1925, în care s-a anunțat renunțarea lui Carol la succesiunea la tron, opinia publică s-a solidarizat cu principesa moștenitoare, căci ea era nu numai soția și mama părăsită, ci și străina care sosise într-o țară pentru a i se dedica și care, după ce timp de patru ani îndurase din devotament o povară umilitoare, a fost abandonată de bărbatul care trebuia să fie rege. Se spunea că „oamenii” (sintagmă regăsită în presa vremii și uneori cu sensul de *people* în corespondențe) se simțeau jenați de faptul că o căsătorie care părea să promită reabilitarea lui Carol¹ n-a făcut decât să sacrifice inutil, cu excepția nașterii lui Mihai, tinerețea soției sale și șansele ei de fericire conjugală. În 1926 Parlamentul României a ratificat abdicarea lui Carol al II-lea și a acordat Elenei titlul de principesă a României. Principesa Elena a rămas în țară cu fiul ei, fără a deține însă o poziție oficială și fără a fi membră în Consiliul de regență care conducea țara în locul regelui minor.

Moartea regelui Ferdinand în 1927 – pe care Elena l-a considerat întotdeauna un mare protector și singurul în măsură să o ajute să îl crească pe Mihai –, urmată de moartea lui Ion I.C. Brătianu² în luna noiembrie a aceluiași an, a reprezentat o grea pierdere atât pentru ea, cât și pentru întreaga națiune. Din străinătate, Carol cerea insistent divorțul. Presiunea psihologică la care a fost supusă, falsă poziție care îi fusese creată, precum și pericolul de a-l expune pe tânărul rege Mihai la diferite șicane i-au determinat în cele din urmă pe oamenii politici Barbu Știrbey și Iuliu Maniu să recunoască faptul că divorțul de Carol al II-lea era inevitabil. Astfel, la 21 iunie 1928, căsătoria a fost desfăcută de Curtea Supremă a României din cauza „nepotrivirii” – motiv invocat pentru a se evita rușinea publică. După doi ani Carol s-a reîntors în țară și s-a proclamat rege. Atunci, în vara anului 1930, au existat câteva tentative de împăcare, dar în momentul în care a devenit clar pentru toată lumea că Elena Lupescu, amanta regală, se instalase în palat, separarea Sittei de Carol a

¹ Aluzie la căsătoria morganatică a lui Carol cu Ioana (Zizi) Lambrino.

² Ion I.C. Brătianu (1864–1927), om politic român, apropiat al Casei Regale, care a jucat un rol considerabil în contextul Unirii de la 1918 și în viața politică din România modernă. A deținut funcția de președinte al Partidului Național Liberal.

fost evidentă. Princesesa a fost constrânsă să plece din țară, în cele din urmă stabilindu-se în Italia. Căsătoria cu ea este singura recunoscută a regelui de către România și Casa Regală.

În anul 1940 Elena s-a întors în România la chemarea fiului ei, regele Mihai, care era acum pe tronul României (tatăl său, Carol, abdicase în cursul lunii septembrie) și care i-a acordat titlul de regina-mamă Elena a României. A fost un real sprijin pentru fiul ei regele și o prezență discretă în viața publică. A ajutat foarte mulți evrei, iar în timpul dictaturii lui Antonescu, a fost cea care i-a cerut acestuia ca evreii din Cernăuți, care nu fuseseră încă deportați, să rămână acolo. Istoria amintește de salvatoarea multor evrei din Transnistria și de ajutorul cu care în perioada 1943–1944 mii de evrei s-au putut întoarce acasă. Numele reginei-mame Elena a României este înscris în „Grădina celor dreپți între popoare” pe Zidul de Onoare aflat lângă Muzeul din Ierusalim, monument ridicat în memoria celor care au ajutat evreii în al Doilea Război Mondial. Până la plecarea sa în exil în urma instaurării regimului comunist, colaje din ziare și fragmente din scrisorile Elenei au recompus multe momente dramatice, în care o regăsim mereu prinsă într-o țesătură a intrigilor, întotdeauna gândindu-se mai mult la ceilalți și mai puțin la propria persoană, de fiecare dată sacrificându-se pentru idei, pentru concepte ce țineau de bunul mers al lucrurilor, chiar dacă deciziile luate o afectau uneori ca femeie și mai ales ca mamă. O vedem în fotografiile vremii ajutând bolnavii din spitale, susținând și inițiind campanii de caritate, încurajând pe cei nevoiași sau fiind alături de cler la sfințirea unor lăcașuri de cult.

După abdicarea lui Mihai, s-a întors la Florența și a locuit în Vila Sparta până în 1980, când, din cauza dificultăților financiare, a fost nevoită să renunțe la această reședință. La 84 de ani s-a mutat într-un apartament la Lausanne și, doi ani mai târziu, la 86 de ani, a murit departe de cele două țări pe care le-a iubit, România și Grecia.

Deși cu un portret recompus prin alăturări de personaje, prin comparații și suprapuneri de situații, regina Elena a României, una dintre cele mai distinse, dar în același timp discrete personalități ale timpului, rămâne un model de umanitate. Chiar nepoata sa, Majestatea Sa Margareta, Custodele Coroanei, de care regina a fost atât de apropiată, a afirmat în cadrul unui interviu:

„Regina Elena este modelul meu spiritual, mentorul meu, steaua mea polară. Ea mi-a deschis ochii asupra frumuseții vieții, punându-mă în același timp în gardă asupra capcanelor ei. Filosofia ei de viață, bunătatea și simțul umorului au ajutat-o să reziste în timpul ultimelor sale două exiluri: între 1932 și 1940, departe de fiul ei, apoi între 1947 și 1982, împreună cu acesta, dar izgonită de regimul comunist. A fost alături de tatăl meu în cele mai grele momente ale celui de-al Doilea Război Mondial. A salvat mii de evrei sub ocupația germană, în pofida pericolelor la care s-a expus. (...) În Israel am participat la comemorarea Reginei Elena la Yad Vashem, unde a fost desemnată *Juste parmi les nations*. Mă simt privilegiată că am avut o asemenea bunică.”¹

Incontestabil că a fost un om devotat atât familiei, cât și țării, o Românie care a primit-o cu brațele deschise și pe care Elena a îndrăgit-o de cum a văzut-o. Biograful ei afirmă în repetate rânduri că era fascinată de costumele populare românești și de varietatea reliefului țării. O regăsim chiar și în fotografiile de la începutul anilor 1920 împodobită cu iile țărănești cu multe cusături. Din fericire, au rămas multe fotografii cu Sitta, o bună parte dintre ele în fondurile Arhivelor Naționale. În ceea ce privește portretul de salon, au rămas două reprezentări ale principesei, una semnată de pictorul Philip de Laszlo² și una mai târzie, aparținând lui Eustațiu Stoenescu³.

¹ Interviu dat de Majestatea Sa Margareta, Custodele Coroanei, în revista *Point de Vue* din iulie 2014.

² Philip de Laszlo, unul dintre cei mai prolifici pictori de salon ai începutului de secol XX, supranumit „pictorul reginelor”, a surprins-o într-un portret încântător (1925, ulei pe pânză, aflat acum în Colecția M.S. Regele Mihai I) în care feminitatea și gingășia reginei Elena par să se transmită dincolo de tablou. Nu este un personaj plasat într-un decor regizoral cu alegorii și nici nu este împodobită cu diademe cu safire ca predecesoarele sale. Sitta este redată mai degrabă simplu, cu un zâmbet reținut, într-o pensulație și o cromatică de o extraordinară delicatete și având ca singură podoabă un buchet de flori de câmp, despre care se spune că erau preferatele sale. Din perspectivă artistică, este unul dintre cele mai reușite portrete realizate de Laszlo și unul în care a surprins pe deplin interiorizarea și psihologia personajului pictat.

Despre acest portret a scris câteva rânduri și regina Maria într-o notă din *Jurnalul* său atunci când se referea la Foișorul din Sinaia: „Fermecătorul portret al Sittetei făcut de Laszlo a sosit și atârână pe peretele apartamentului ei” (Arhivele Naționale ale României, Fond Regina Maria, Dosar III/157 din 14 septembrie 1926).

³ George Oprescu, *Eustațiu Stoenescu*, Editura Casei Școalelor, București, 1946, în care se specifică la p. 52 că expoziția de la Charpentier îl clasează pe Stoenescu printre artiștii portrețiști

Referitor la mariajul dintre Carol și Elena, este greu de speculat în ce măsură eșecul acestuia a fost provocat exclusiv de comportamentul lui Carol. Nimeni nu a contestat firea libertină și apetitul său pentru aventură, însă dincolo de etică și de conduita sa familială, acest mariaj s-a suprapus unui context care nu a făcut decât să amplifice diferențele dintre cei doi protagoniști. O serie de factori au înclinat balanța în așa manieră, încât situația nu putea fi decât sortită dramei: o soție discretă și rafinată care a petrecut mult timp dincolo de granițe și care a sosit înconjurată de multe rude educate într-un cu totul alt sistem de valori, un soț care a gustat dintotdeauna aventura și care a avut o preferință pentru femeile care îl adorau până la devoțiune, un climat politic în care orgoliile și lupta pentru putere au fost exacerbate, o regină care nu a încercat să îl implice mai mult în culisele decizionale atunci când el era doar principe moștenitor și nu în ultimul rând o femeie ambițioasă și fără scrupule care și-a jucat jocul până la capăt și a devenit consoarta omului pe care l-a iubit. Tot speculații și ipoteze post-factum ar fi și cele referitoare la o eventuală împăcare a lui Carol cu Elena în vara anului 1930, în ipostaza în care Elena Lupescu nu și-ar fi făcut apariția în România. Este greu de presupus că protagoniștii ar fi reluat legăturile – la rugămințile lui Maniu, ale lui Miron Cristea și chiar ale reginei Maria – și că în septembrie ar fi urmat acea mult-așteptată încoronare. La fel cum este dificil de analizat în ce măsură Elena Lupescu a fost doar o cauză (deși principele nu renunța pentru prima dată la toate prerogativele sale pentru o femeie), un ferment care a acutizat o situație (în mod special politică, de care Carol se lamentează în scrisorile expediate ulterior) sau chiar un sprijin (așa cum menționează principele în jurnalul său). În tot acest film al mariajului, atât Carol, cât și Sitta au propriul discurs, compus din scrisori, pagini de jurnal, declarații de presă și mărturii ale contemporanilor, iar căutarea unui vinovat anume nu reprezintă o premisă care poate avea ca efect acum reparații istorice. În această dispută a orgoliilor, a existat și momentul în care principesa Elena pare a fi perdantă – în 1932 este obligată să accepte exilul și să se despartă de fiul ei.

frunțași ai vremii sale. La Salonul parizian din 1929, piesa capitală expusă de Stoenescu este portretul regelui Ferdinand, o lucrare remarcată și lăudată de critică, realizată în 1926. După cum este semnat de artist, portretul care o va reprezenta pe regina-mamă Elena a fost realizat în anul 1940 și în prezent se află la Muzeul Național de Artă al României.

A fost, cu siguranță, cea mai dureroasă lovitură din partea fostului soț. Din păcate, drama nu l-a ocolit nici pe fiul lor, viitorul rege Mihai al României, care a fost nevoit să înțeleagă de timpuriu că deciziile puterii sunt mai presus de sentimente și preferințe, iar asumarea unui anumit statut implică uneori și o considerabilă doză de suferință.

Destrămarea mariajului este privită diferit atât de cei doi protagoniști implicați – Elena și Carol –, cât și de cei apropiați (regina Maria, regele Ferdinand), dar și de către oamenii politici ai momentului, pentru care miza este în primul rând asigurarea continuității dinastice. Și nu puține au fost situațiile, mai ales la începutul anilor 1930, când Sittei i s-a pretins să treacă peste propriile sentimente și să pună mai presus de fericirea proprie demnitatea monarhiei. Pe de altă parte, principesa nu a avut tenacitatea și nici nu a fost interesată în a-și crea o rețea de relații abil construită cu marile figuri politice din jurul ei.

Exceptându-i pe Brătianu, pe Argetoianu și pe Iuliu Maniu, care i-au arătat un grad deosebit de înțelegere, Elena nu a jucat nicio carte politică a puterii. A rămas mai degrabă o izolată, o retrasă într-un con de umbră și dominată de personalitatea reginei Maria și a preferat să se înconjoare de propria familie grecească. Nu se impune niciodată ca factor decisiv, ba mai mult, nu poate schimba cursul unor evenimente care la un moment dat par că o copleșesc. Nici cu personalitățile culturale nu avem mărturii că ar fi interacționat altfel decât tangențial, la serate muzicale și dineuri. Deși nu era o fire melomană în esența ei, mergea la concerte și o vedem adesea la Ateneu sau ascultând-o, împreună cu soacra ei, pe Cella Delavrancea. Comparativ cu celelalte două regine care au precedat-o, Elena nu a fost o literată și nici sursele nu vorbesc despre un interes aparte al ei față de întreaga efervescență creatoare a timpului. Cele câteva schimburi de scrisori dintre doamna sa de onoare, Colette Plagino, și Martha Bibescu relevă o relație mai degrabă înclinată către comisioane pariziene care țin de modă și mai puțin de producțiile literare ale scriitoarei sau de noile apariții publicistice ale momentului.

Și, tot prin comparație cu alte prezențe contemporane, este evident că Elena a fost supusă analizei foarte rar ca personaj de sine-stătător, în complexitatea ei de femeie și principesă a anilor 1920–1930. Ea apare doar în strictă corelație cu statutul

de soție, mamă, fiică sau noră. Nu strălucește în saloanele bucureștene și nici nu avea cum, întrucât cei câțiva ani de fericire petrecuți alături de Carol nu i-au permis să strălucească. Organiza însă ceaiuri și reuniuni unde ea însăși – împreună cu sora mai mică, Irene – era o dansatoare desăvârșită, pentru că, dincolo de dramele personale, ne aflăm în plină atmosferă *glamour* a anilor interbelici și acordurile de charleston pătrunseseră chiar și în palatele bucureștene.

Anii tinereții ei sunt anii 1920–1930, ea nu mai este o prințesă din La Belle Époque, ci mai degrabă o femeie sedusă – ca mai toate contemporanele ei – de ținutele cu imprimeuri florale marca Lanvin¹, de rochiile negre² introduse de Chanel, de somptuoase haine de blană semnate de casa Patou, de părul purtat scurt, cu ceafa liberă, de ondulerile ușoare și șiragurile lungi de mărgele peste croiuri cu tentă pariziană, puțin deasupra genunchilor. O regăsim în fotografii în rochia *flapper*, cu talia coborâtă³, piesa iconică a anilor 1920, asortată cu pălării *chic* și pantofi eleganți cu baretă subțire. Adoră bijuteriile, dar le poartă fără ostentație, are o slăbiciune pentru perle, iubește caii și călărește ore întregi cu pasiune⁴.

A rămas însă în amintirea tuturor – chiar și regina Maria o menționează adesea în memoriile sale – ca fiind o talentată decoratoare și restauratoare. A dovedit mult bun-gust atunci când a împodobit Palatul Kiseleff, Palatul de la Mamaia, Vila Sparta (în care va locui o bună parte din viață) și, mai târziu, Castelul de la Săvârșin

¹ De la Jeanne Lanvin, numele fondatoarei uneia dintre cele mai vechi case de modă pariziene. Pentru anii 1920 Lanvin a propus modele simple, așa-numitele *robes de style*, cu un croi delicat, îmbinate cu broderii și imprimeuri florale, realizate din mătase și catifea. Dintre clientelele fidele Lanvin le menționăm pe regina Maria și Martha Bibescu.

² Femeile din Casa Regală și aristocratele de la București își comandau adeseori rochiile la casa de modă pariziană Chanel. În 1926 *Vogue* publica o imagine a rochiei negre marca Chanel, numită atunci „Chanel's Ford”, pornindu-se de la ideea că stilul rochiei respective va deveni la fel de popular și va marca epoca asemenea faimosului automobil Ford model T. Rochia neagră cu talia dreaptă, cu pense mici, va deveni o piesă de rezistență, versatilă, iar popularitatea i-a adus numele de *Little Black Dress* (LBD) și avea să devină, la scurt timp după lansare, o uniformă a femeilor de bun-gust, așa cum menționa revista *Vogue*.

³ Sunt anii tipologiei *garçonne*, în care silueta era ascunsă într-o rochie dreaptă și nu mai era pusă în valoare de corsete sofisticate.

⁴ Prințesa Elena a devenit chiar colonel onorific al Regimentului 9 Roșiori; călărea „ca un bărbat”, spun contemporanii, chiar și la sărituri și elemente de dresaj.

(restaurat și refăcut de curând de Casa Regală a României după detalii din jurnalul Elenei). Are un simț al umorului dezvoltat (moștenit, se pare, de la bunica sa, Olga) și un optimism care o va ajuta în viitor să treacă peste multe dintre situațiile pe care i le va rezerva destinul. În România anilor 1920 este printre primele femei care naște cu analgezic, fumează, își conduce singură automobilul, apare la ceremonii purtând ochelari de vedere sau o regăsim preocupându-se de buna desfășurare a ritualului ortodox în bisericile în care mergea. Va traversa cu demnitate și momentul divorțului. Și deși soarta i-a rezervat o perspectivă ceva mai complicată – cu exiluri, plecări, reîntoarceri, așteptări – în tăvălugul tuturor acestor schimbări o regăsim asumându-și cu mult curaj destinul.